

Наталія Коломийчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Вікторія Дашкевич

студентка гр. ФФзм-21
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДІАЛЕКТИКА СУТНОСТІ ТА ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ

В демократичному суспільстві однією із ознак діяльності органів влади є невідповідність обсягу фінансових ресурсів, яких вони потребують для повного забезпечення владних повноважень і наявних у них фінансових можливостей. Держава як суспільний інститут, покликаний виражати й реалізувати інтереси суспільства, не може відмовитись від покладених на неї обов'язків, а тому якщо наявних у неї ресурсів недостатньо, вона змушена вдаватись до державного кредиту. У умовах демократії збалансованість державних доходів і витрат є радше винятком, ніж правилом, а тому використання кредиту для мобілізації фінансових ресурсів набуло сталого характеру. Державний кредит став однією із невід'ємних складових державної діяльності. У кредитних відносинах держава може виступати у ролі не тільки позичальника, але й кредитора і гаранта.

Попри вагомій особливості, державний кредит є різновидом кредитних відносин, а тому йому притаманні загальні характеристики, принципи та функції, які спостерігаються для інших форм кредиту. Однак, зважаючи на головного суб'єкта державного кредиту, яким виступає держава, цим кредитним відносинам притаманні значні особливості, які відрізняють їх з-поміж інших форм кредиту. Державний кредит розглядають як складову підсистему публічних фінансів, але на відміну від інших ланок (бюджетів та цільових соціальних фондів) він не формує окремого централізованого грошового фонду, оскільки кошти від участі держави у кредитних відносинах концентруються у бюджеті. Поряд з цим, для управління державним кредитом не створюють відокремленої інституції, а питання щодо участі у кредитних відносинах приймають органи державної влади та місцевого самоврядування (у вигляді міністерства фінансів та місцевих рад).

В основі формування сучасного змісту економічної категорії «кредит» лежить латинський термін «credium», який у перекладі означає заборгованість або позику. Водночас, сам термін «credium» виводять із поняття «credo», яке тлумачать як «довіра». Відповідно, однією із передумов існування кредитних відносин у суспільстві є наявність певного рівня довіри між їх учасниками. Якщо з початку зародження цих відносин сферою їхнього функціонування були межі родини (позики між окремими членами сім'ї чи родини), то із ускладненням господарських процесів кредитні відносини переросли родинне середовище і стали позбуватись патріархальних рис. Якщо спочатку при вирішенні питання про надання позики враховували приналежність потенційного позичальника до певної общини, його релігійні переконання, то у подальшому на перший план виходять інші характеристики – відповідальність, організованість, моральність та інші

якості, які свідчать про здатність людини повернути позичене. Саме через ці характеристики формується зміст поняття «довіра», адже довірити власні кошти, навіть на певний час і на умовах платності, можна тільки людині, яка є організованою, відповідальною та моральною. Відповідно, довіра як наслідок наявності у позичальника характерних рис, які впевнюють кредитора у здатності його повернути борг, є одним із визначальних критеріїв вирішення питання про надання позики.

Поряд із довірою до позичальника, не менш важливою є довіра до самого кредитора. Тобто, в сучасній інтерпретації кредитних відносин важливою є довіра між обома учасниками і відповідальне ставлення один до одного: з одного боку, позичальник має відповідально ставитись до виконання зобов'язання щодо своєчасного повернення позичених коштів, вчасної та повної сплати винагороди за користування ними; з іншого боку, кредитор зобов'язаний чесно і послідовно виконувати свою частину зобов'язань щодо надання позики, збереження умов кредитування незмінними впродовж дії договору кредитування, тільки якщо це не погоджено із позичальником. Таким чином, ефективні кредитні відносини вимагають атмосфери довіри між учасниками та відповідального ставлення їх один до одного.

Державний кредит відрізняється від інших видів кредитних відносин тим, що одним із учасників процесу кредитування є держава. Специфіка держави як учасника кредитних відносин, виявляється у таких аспектах: по-перше, держава в особі органів законодавчої влади, формує правове поле функціонування цих відносин, визначає органи, які здійснюють державний нагляд та регулювання процесів кредитування, та межі їхньої компетенції; по-друге, впродовж усієї історії функціонування державного кредиту державу розглядали як найбільш надійного позичальника, адже вона гарантує повернення коштів не тільки своїм майном чи ресурсами, але й самим своїм існуванням. Хоча у світовій історії випадки, коли держава оголошувала себе банкрутом і відмовлялась повертати позичені кошти траплялись багато разів, все ж прийнято вважати, що держава максимально гарантує збереженість позичених коштів та їх повернення власнику після завершення термінів кредитування.

Окрему складову державного кредиту формують відносини, коли держава бере на себе відповідальність за виконання умов кредитних договорів третіх осіб, тобто є гарантом за позиками. За обсягом операцій відносини з приводу надання урядом гарантій за комерційними позиками значно поступаються іншим видам кредиту, однак їх також важливо врахувати при формулюванні визначення державного кредиту.

Взагалі кредитні відносини, коли держава виступає як гарант за позиками, мають свою специфіку, адже вони не обов'язково можуть спричиняти зміни обсягу централізованих грошових фондів держави. На відміну від відносин взяття кредиту, коли держава залучає додаткові ресурси до бюджету і, водночас, збільшує обсяг власних зобов'язань, при наданні гарантій за комерційними позиками держава може не мати додаткових витрат, якщо позичальник належно виконує умови за договором позики. Фінансові зобов'язання держави настають

лише тоді, коли позичальник з тих чи інших причини не погашає взяті позики та не сплачує кредиторю його інтерес у вигляді процентів.

Особливістю державного кредиту є те, що він концентрується на етапі перерозподілу ВВП, адже об'єктом кредитних відносин виступають тимчасово вільні кошти населення й суб'єктів господарювання, інших держав, які власники погоджуються віддати у тимчасове користування позичальнику (уряду або органами місцевого самоврядування) на визначений термін на умовах платності й повернення. Поряд з цим, об'єктом кредитних відносин є ресурси держави, які вона в рамках реалізації цільових програм кредитування чи надання гарантій надає у позику іншим економічним агентам для виконання завдань економічної чи соціальної політики. Джерелом цих ресурсів є централізовані грошові фонди держави.

Суспільне призначення державного кредиту реалізується через функції, які він виконує. Хоча в науковому середовищі продовжується полеміка з приводу виокремлення функцій державного кредиту, провідним у цьому плані є підхід, який передбачає виокремлення трьох функцій – розподільчої, контрольної та регулюючої. Розподільчу функцію пов'язують із тим, що завдяки державному кредиту відбувається розподіл фінансових ресурсів в економіці й формування певної частини централізованих грошових фондів держави на умовах платності, строковості та поверненості. Однак на наш погляд, зважаючи на об'єкт розподілу за допомогою кредитних відносин, а саме тимчасово вільні кошти, цю функцію доречніше визначати як перерозподільчу. Натомість, частина науковців, з огляду на важливість кредитного методу формування бюджетних ресурсів, визначає цю функцію державного кредиту як фіскальну. В країнах з демократичною моделлю публічного управління кредитні ресурси є другим за значенням джерелом формування доходів бюджету після оподаткування. Без використання кредиту урядам було б складно забезпечити збалансованість доходів і видатків бюджету, виконувати покладені на нього зобов'язання щодо фінансування суспільних благ.

Використання державного кредиту забезпечує додатковий економічний ефект, який полягає у перерозподілі фіскального навантаження з фінансування суспільних благ у розрізі поколінь. Якщо уряд зіштовхується з дефіцитом доходів бюджету, то вирішити цю проблему можна двома шляхами – через підвищення рівня податкового навантаження або через запозичення. Державний кредит дає можливість профінансувати суспільні блага без підняття фіскального навантаження на економіку, що важливо для стимулювання економічного росту або стримування рецесії. Однак, ефект від такого вирішення проблеми дефіциту бюджету є тимчасовим, адже з настанням термінів повернення позичених коштів і виплати інтересу за ними, рівень фіскального навантаження повинен бути таким, щоб забезпечити фінансовий ресурс не тільки для виконання повноважень уряду, але й погашення відсотків за позиками і повернення самого тіла боргу.

Регулююча функція державного кредиту виявляється у тому, що завдяки кредитним відносинам уряд має можливість впливати на ситуацію на грошовому ринку, корегувати процентні ставки на кредитні ресурси, на виробництво та зайнятість. Завдяки активним операціям на грошовому ринку, через емісію

боргових цінних паперів, держава регулює грошовий обіг у економіці, вилучає з неї тимчасово вільні грошові ресурси. Таким чином досягається подвійний ефект: з одного боку, держава отримує у своє розпорядження значний фінансовий ресурс; з іншого боку, завдяки мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів населення та суб'єктів господарювання, уряд стримує інфляційні процеси. Втім, це твердження правдиве тільки у випадку, якщо залучені урядом кредитні кошти надходять на реалізацію проектів розвитку, а не на споживання. В іншому випадку (якщо кредитні ресурси йдуть на виплату заробітних плат, соціальних трансфертів, інші поточні видатки) залучення кредитів державою спричиняє зростання грошової маси в обігу та може провокувати інфляцію.

Проявом функції регулювання щодо державного кредиту є також вплив уряду через державні запозичення на кон'юнктуру на ринку кредитних ресурсів. Якщо держава активно залучає кошти для власних потреб на кредитному ринку, це спричиняє підвищення їхньої вартості. Чим вищим є попит уряду на кредити, тим вищими будуть процентні ставки за їхнє залучення для інших позичальників. Державу розглядають як найбільш надійного позичальника, а тому власники кредитних ресурсів більш схильні до надання позик уряду в порівнянні з іншими потенційними учасниками кредитного ринку. Отож, конкуренція на вільні кредитні ресурси спричиняє здорожчання позик для приватного сектору, а це стримує економічну активність.

Регуляторний потенціал державного кредиту реалізується також у формі кредитних відносин, коли держава виступає у ролі кредитора. У багатьох країнах поширеною є практика реалізації цільових програм пільгового кредитування малого бізнесу, здобуття освіти, будівництва /купівлі житла, а також експортне кредитування, надання кредитів галузям економіки, які перебувають у стагнації та ін. Завдяки такому кредитуванню уряд може стимулювати економічне зростання, вирішувати соціальні проблеми та ін. З цією метою також можуть використовуватись кредитні гарантії держави за комерційними позиками, які уряд надає для стратегічно важливих підприємств.

Не меншу роль у розкритті суспільного призначення відіграє контрольна функція. Форми її прояву тісно переплітаються із проявами фінансів, а саме: державний кредит тісно пов'язаний із формуванням централізованого грошового фонду держави, забезпеченням її діяльності; державний кредит реалізується у двосторонньому русі вартості, оскільки після завершення періоду використання кредитні ресурси повертаються їх власнику; учасниками кредитних відносин є як кредитні, так і фінансові інституції. Подібно про фінансових відносин, у сфері державного кредиту також спостерігається протиріччя інтересів учасників, адже кредитор та позичальник мають власні цілі, які є діаметрально протилежними. Тому контрольна функція державного кредиту виявляється як на етапі залучення кредитних ресурсів позичальниками, так і на етапах їхнього використання й погашення. Під контроль підпадають обсяги переміщення кредитних ресурсів, терміни їх використання, повнота та своєчасність обслуговування та повернення кредитних ресурсів, сплати процентів за користування ними.

Список використаних джерел:

1. Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
2. Кравчук Н. Я., Горин В. П., Ясеновська Т. Б. Фінанси: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 432 с.
3. Лубкей Н. П., Ткачук Н. М., Горин В. П., Карапетян О. М. Державний кредит: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 140 с.